

Alen Kristić

NOVA POLITIČKA KULTURA: IZAZOV ZA RELIGIJSKE ZAJEDNICE U BIH

Kristić, Alen, rođen 1977., doktorand je Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Član je uredničkog vijeća hrvatskog i bosanskohercegovačkog izdanja Međunarodnog teološkog časopisa *Concilium* (Rijeka – Sarajevo), časopisa *Status – magazina za političku kulturu i društvena pitanja* (Mostar) i mjesečnika *Bobovac* (Vareš). Uz više znanstvenih članka, objavio je i knjigu *Religija i moć* (2009). S njemačkog je preveo *Etiku* Dietricha Bonhoeffera (2009). Gostujući je predavač pri Centru za interdisciplinarnu postdiplomske studije Univerziteta u Sarajevu iz oblasti svjetskog ethosa, kristologije i pojedinih pitanja iz odnosa kršćanstva i islama.

Sažetak

Promjena političkog sustava koja se u BiH dogodila 1990-ih godina nije automatski poništila stoljećima baštinjene modele nedemokratske političke kulture i njihove negativne učinke na demokratsko funkcioniranje političkog sustava. Zato demokratska konsolidacija bosanskohercegovačkog društva bezuvjetno zahtijeva sustavna nastojanja oko izgradnje demokratske političke kulture. No taj će proces uvelike ovisiti i o tome hoće li religijske zajednice u BiH ustrajati u nedemokratskoj ili će se okrenuti demokratskoj političkoj socijalizaciji. Dakako, i za jedno i za drugo raspolažu jedinstvenom društveno-infrastrukturnom mrežom lokalnih religijskih zajednica. Zaokret religijskih zajednica prema političkoj socijalizaciji demokratske političke kulture ne bi predstavljao puko prilagođavanje društveno poželjnom, nego i istinsku religioznu katarzu. Na tom se tragu u ovom promišljanju propituju prevladavajući modeli političke socijalizacije u lokalnim religijskim zajednicama, ne bi li se i u BiH potaknulo promišljanje o uzajamnoj uvjetovanosti vrijednosno-sadržajnog profiliranja subjektiviteta vjernika, čije su rodno mjesto lokalne religijske zajednice, i vrijednosno-sadržajnog profiliranja njihovoga građansko-političkog subjektiviteta.

Ključne riječi: demokracija, politička kultura, politička socijalizacija, religijske zajednice, politički subjektivitet, pluralizam, socijalna solidarnost, kultura pamćenja, opće dobro, ekološka svijest, suradnja

Uvod

Nestabilna društva, u koja se ubrajaju i društva negdašnjih socijalističkih zemalja srednje i jugoistočne Europe, poglavito su obilježena raspravama o političkoj strukturi i političkim procesima. No njihova će demokratska konsolidacija unaprijed biti osuđena na propast ili će pak ostati trajno nedovršen proces ustraje li se, kao do sada, u rasprostranjenoj tendenciji diskreditiranja pitanja kulture. Dakako, u tom zapostavljenom problemskom sklopu posebno važno mjesto zauzima politička kultura, i to pojmljena kao vremensko promjenjiva sveukupnost uvjerenja, vrednota, znanja, osjećaja i stavova članova nekog društva spram političkih objekata, procesa i ciljeva, za čiji je nastanak odgovorno isprepletano djelovanje povijesne tradicije, struktura političkih institucija i načela funkcioniranja političkog sustava. Dakle, sasvim konkretno, riječ je o neodgodivoj zadaći izgradnje građanske, odnosno demokratske političke kulture, što je nezamislivo bez izgrađenog civilnog društva.

1. Nužnost nove političke kulture

Pored zapadnjačke teorije civilnog društva, projekta svjetskog etosa (H. Küng) i filozofijsko-teološkog dijaloga (primjerice J. Habermasa i J. Ratzingera), kao teorijska potvrda nužnosti izgradnje demokratske političke kulture u sklopu demokratske konsolidacije nestabilnih društava nameće se politološki konsenzus o demokratskoj političkoj kulturi kao vrlo važnom faktoru trajnog održavanja i obnavljanja demokracije. Pojmljena kao dinamičan proces, a ne fiksirano stanje, demokracija je posljedica složenog interakcijskog odnosa političke kulture i političke strukture.

No da će demokratska konsolidacija nestabilnih društava biti »jalov posao« bez izgradnje demokratske političke kulture, još nas snažnije od svih teorijskih razmatranja uvjerava usud socijalističkih zemalja srednje i jugoistočne Europe poslije rasapa komunizma kojemu nisu umakle niti zemlje naše regije.

Riječ je o razapetosti između novog demokratskog institucionalnog ustroja i baštinjene političke kulture koja ne korespondira s temeljnim demokratskim vrijednostima – političkom tolerancijom, slobodom, demokratskim normama poput jednakosti pred zakonom, ljudskim pravima, pravom na razliku, slobodi medi-

ja i slobodnim izborima (J. Gibson) – u čemu se i ogleda ključno proturjeđe tranzicijskih društava. Njegov specifičan aspekt predstavlja »socijalna disonanca« (M. Volf) religijskih zajednica u tranzicijskim društvima. Proturjeđe između njihova verbalnog zagovaranja demokracije u društvu i vlastitog institucionalnog života, prožetog nedemokratskim praksama, raskriva da svoj nauk, počevši od socijalnog, ne primjenjuju na svojoj vlastitoj organizaciji. Izvorište je to pogubnog procesa njihove idolizacije i simpatija, u rasponu od oportunitizma do savezništva, spram autoritarnih režima.

Dakle promjena političkog sustava nije automatski poništila baštinjene modele političke kulture i njihove negativne učinke na demokratsko funkcioniranje političkog sustava. Institucionalnu konstituciju demokracije zato bezuvjetno mora pratiti dugotrajna izgradnja demokratske političke kulture. Drugim riječima, demokratska resocijalizacija i reedukacija društva, u kojima ključna uloga pripada civilnom društvu.

Demokratsko ponašanje i razmišljanje nije urođeno, nego se razvija vrlo polagano, kao što je svaka politička kultura »artificijelna«, a ne »naturalna« društvena pojava, koja se teško razvija, ali teško i nestaje: »Za promjenu političkog sustava dovoljno je šest mjeseci, za promjenu ekonomskog sustava treba šest godina, a za izgradnju civilnog društva /odnosno demokratske političke kulture/ treba najmanje šezdeset godina« (R. G. Dahrendorf). Od te konstatacije, koja sa sobom povlači nužnost promjene nedemokratskih mentaliteta i struktura, nisu pošteđene niti religijske zajednice tranzicijskih društava.

Iako ne isključivo, u tom je problemskom sklopu potrebno sagledavati i trenutačnu bosanskohercegovačku krizu, uključujući nemoć i nevoljnost političkih aktera da je pragmatično-racionalnim ponašanjem, koje je ključno obilježje moderno pojmljene politike, prevladaju.

2. Uznici nedemokratske političke kulture

Znakoviti nedostatak empirijsko-teorijskih propitivanja političke kulture u BiH ne priječi nas konstatirati da je nesumnjivo riječ o političkoj kulturi koja je oprečna demokratskim vrijednostima i na njima ustrojenoj demokratskoj političkoj kulturi. Odgovorna za to nije tek trenutačna politička kriza, refleks »nedovršenog

rata« i donedavno iskustvo socijalizma, nego cjelokupno povijesno naslijeđe BiH. U svim je svojim aspektima njezino povijesno naslijeđe uvijek bilo, svim diferencijacijama unatoč, ne samo nesklono nego izričito protivno demokraciji, i to politički uvijek *autoritarno*, kulturno uvijek *tradicionalističko*, društveno uvijek *nerazvijeno* i vrijednosno uvijek *kolektivističko-konzervativno*.

U svjetlu različitih suvremenih tipologija političke kulture, prevladavajuću političku kulturu u BiH mogli bismo tako označiti *podaničko-parohijalnom* (G. Almond/S. Verba), *tradicionalističkom* (D. J. Elazar), *hijerarhijsko-fatalističkom* (A. Wildavsky) ili *konzervativnom* (G. G. Brenkert).

Iako je u regiji od rasapa komunizma do danas ispisana sila materijala o složenom odnosu religijskog i političkog, napose pod natuknicama »politizacije religije i religizacije politike« i »religijskog nacionalizma«, jedva je dotaknuta uloga religijskih zajednica spram regionalne recepcije i modaliteta vođenja politike. Na to se nadovezuje gotovo posvemašnje ignoriranje činjenice da u našoj regiji sve do danas upravo religijske zajednice igraju jednu od ključnih uloga u procesu političke socijalizacije nedemokratske političke kulture što je, sučelice našem povijesnom naslijeđu oprečnom demokraciji, sasvim očekivano.

3. Utvrde nedemokratske političke kulture

Iako već svojom nedemokratskom organizacijom silne simboličke moći i na njoj ukorijenjenim nedemokratskim institucionalnim životom uvelike podupiru nedemokratska stremljenja u društvu, religijske se zajednice u sklopu složenog procesa političke socijalizacije nedemokratske političke kulture oduvijek poglavito služe jedinstvenom društveno-infrastrukturnom mrežom lokalnih religijskih zajednica (u daljnjem tekstu LRZ): župa, parohija i džemata.

Upravo iz pronicanja političke moći te mreže uvijek se iznova i kod nas porađa(la) težnja državnih i političko-stranačkih moćnika da religijske institucije kao nenadmašne aktere političko-društvene integracije svjetovnim povlasticama pridobiju za sebe: »Naime određene političke strukture tranzicijskih zemalja nudile su Crkvi državnu potporu u pojedinim područjima pastoralna, stvarajući dojam da su spremne pomoći joj da dođe do istih društvenih povlastica koje je Crkva uživala prije Drugog svjet-

skog rata. No one zauzvrat od Crkve traže njezin konformizam u odnosu prema sustavu, te time i odricanje od bilo kakve društvene kritike« (A. Máté-Tóth).

Drugim riječima, poslušno-konformistički vjernik uvijek će biti ujedno i poslušno-konformistički podanik države, odnosno poslušno-konformistički pristaša naciona ili stranke. Dakako, povlašćeno je mjesto njegova »odgajanja« upravo LRZ.

Iako je taj trenutak predstavljao jedinstvenu povijesnu šansu, regionalne se religijske zajednice niti nakon rasapa komunizma nisu odvažile na transformaciju u jednu od ključnih poluga političke socijalizacije demokratske političke kulture, nego su se, uvjerenе da će nacionalna obnova zajamčiti religijsku, nekritički izručile autokratsko-autoritarnim korifejima nacionalnog oslobođenja. Pretežno je pak riječ o »političkim obraćenicima« čiji autokratizam i autoritarizam, svim prividima demokratskog unatoč, raskrivaju njihovu duboku ukorijenjenost u nedemokratsku prošlost regije, i to u obličju boljševiziranog komunizma, pa je mentalitet »mrtvog komunizma« tako uvelike preko njih preživio upravo u religijskim zajednicama.

Dakako, taj zaokret ne bi predstavljalo samo puko prilagođavanje religijskih zajednica potrebama društva nego i njihovu istinsku religioznu katarzu. Dakle, u ovom slučaju autentično religijsko i društveno poželjno idu jedno s drugim: vjernik, svjestan sebe i svoje odgovornosti, bit će svjestan i odgovoran građanin, stup demokratskog društva, građanin svjestan sebe i svoje odgovornosti, otvoren za samostalno i solidarno djelovanje, bit će svjestan i odgovoran član religijske zajednice.

To što religijske zajednice u našoj regiji još uvelike figuriraju kao utvrde nedemokratske političke kulture, tim je tragičnije jer upravo one preko jedinstvene društveno-infrastrukturne mreže LRZ-a imaju neusporediv potencijal da posluže sustavnoj izgradnji demokratske političke kulture. To bi, otvore li se božanskom, moglo biti povlašćeno mjesto njihova iskupljenja za sva povijesna zakazanja: »Pogibelj je golema, no gdje prebiva pogibelj, tamo raste i ono spasonosno« (F. Hölderlin/M. Heidegger).

Dakako, preduvjet za to je dvojak:

»Ad extra« – zdravo odvajanje religijskih zajednica od državnih i političko-stranačkih struktura moći prema djelatnoj suradnji sa strukturama civilnog društva: »Svaki savez između države i Crkve valja do kraja raskinuti. To će osloboditi Crkvu od dodvornništva

državi, a državu osloboditi od nestručnog uplitanja Crkve u državna pitanja» (Ž. Mardešić).

»Ad intra« – demokratizacija institucionalnog života religijskih zajednica, naročito na lokalnoj razini: »Treba priznati da je za crkveni život potrebna odgovarajuća 'demokratizacija'. Ako ta riječ nije po volji i ako ne postoji povjerenje u simbol 'narod Božji', moguće je zamijeniti ih drugim riječima, kao što su 'zajednica' ili 'sinodalnost'« (A. Torres Queiruga).

No što bi zaokret religijskih zajednica prema političkoj socijalizaciji demokratske političke kulture značio konkretno, postaje razgovijetno promotre li se konkretne forme političke socijalizacije nedemokratske političke kulture u LRZ-ima.

4. Mehanizmi nedemokratske političke socijalizacije

Kriterij za izbor višestrukih mehanizama nedemokratske političke socijalizacije u LRZ-ima bit će osnovne demokratske vrijednosti, tim više jer se u stanovitoj mjeri – u slučaju Katoličke crkve, čiji socijalni nauk počiva na načelima osobnosti, solidarnosti, supsidijarnosti, općeg dobra, participacije i stručnosti, čak u cijelosti – zagovaraju u socijalnim naucima vjerskih zajednica. No ne smije se – naročito pri »raspodjeli« odgovornosti između religijskih poglavara, voditelja LRZ-a (imama, župnika ili paroha) i vjernika – zaboraviti da je mentalitetsko-strukturalno LRZ-a preslika mentalitetsko-strukturalnog religijskih zajednica općenito: apsolutističkog rukovođenja i piramidalnog ustroja.

Opseg rada ne dopušta niti nužno diferenciranje između različitih religijskih zajednica (zapravo njihovi LRZ-i, kao i njihovi voditelji, uživaju različit teološko-organizacijski status) niti između različitih LRZ-a, ovisno o njihovu regionalnom (iskustvo religiozno-nacionalne manjine ili većine) ili gradskom/seoskom položaju, u sklopu kojega je važan čimbenik i pretežno seosko porijeklo voditelja LRZ-a.

U svijesti o postojanju vrlo različitih praksi, na ovom će mjestu biti riječ poglavito o onome prevladavajućem u BiH kad je u pitanju politička socijalizacija unutar LRZ-a, i to ne bi li se konačno i u BiH potaknulo kritičko propitivanje uzajamne uvjetovanosti načina odgoja vjernika u LRZ-u i vrijednosno-sadržajnog profiliranja njihovoga građansko-političkog subjektiviteta. Zapravo već ovo promišljanje pokazuje da nam je žurno potrebno em-

pirijsko istraživanje života u LRZ-ima, naročito iz perspektive političke socijalizacije, da bi potom o tome, dakako u smjeru profiliranja bolje prakse, svoje mogle izreći sociologija, politologija i (pastoralna) teologija.

Iako su prevladavajuće prakse pogubne, to ne znači da ne postoje voditelji LRZ-a otvoreni za demokratsku političku socijalizaciju. Naprotiv, vrijedno je zapažanja da su to često upravo voditelji ratom opustošenih i tranzicijom osiromašenih LRZ-a.

a) Politički subjektivitet

Monokratsko vršenje autoriteta u LRZ-u, uvriježeno čak i slučajno formalnog postojanja pastoralnih, socijalnih ili ekonomskih vijeća, vjernike izobličava u pasivizirane objekte. Umrtnjena vjerničkog subjektiviteta u sferi se političkog pokazuju građanima bez političke kompetencije: svijesti o mogućnosti osobnog utjecaja na politiku.

Pored toga, nemogućnosti sudjelovanja u izboru voditelja LRZ-a u vjernicima začinje nepovjerljivost spram građanske obveze političke participacije. No ako zakorače na »politički trg«, raskriva se u kojoj su mjeri upravo centralističkim vođenjem LRZ-a usmjereni na izbor autokratsko-centralističkih političkih aktera i stranaka.

Izlaganjem tutorstvu u LRZ-u, i to ne samo u pitanjima vjere nego vrlo često i u pitanjima kulture i politike, vjernici se pak odgajaju za građane tolerantne spram sakraliziranja politike: otvorenog pristajanja religijskih zajednica uz pojedine političke aktere ili stranke.

Sve to skupa – monokratsko vršenje autoriteta u LRZ-u, nemogućnost sudjelovanja vjernika u izboru voditelja LRZ-a i tutorstvo nad vjernicima u pitanjima politike u LRZ-u – vjernike odgaja za nezrelo pripadanje LRZ-u, povezano s utapanjem u zajednici i gubitkom osobne odgovornosti. Priprava je to da i kao građani sve ostale pripadnosti žive bez kritičko-slobodarske distance, poglavito nacionalne i političko-stranačke.

Sažeto: Zatiranjem vjerničkog subjektiviteta prosijeca se put zatiranja političkog subjektiviteta, i obratno!

b) Sloboda

Otuđenosti vjernika od LRZ-a kao vlastite odgovornosti pandan je razmetljivo identificiranje voditelja LRZ-a s njim samim, često čak i s Crkvom ili samim Bogom. Oboružani štitom nedodirljivosti »odozdo«, svaku kritiku »iznutra« unaprijed proglašavaju rušenjem jedinstva, a svaku kritiku »izvana« fobijom. LRZ postaje zatvoren za »komunikaciju bez dominacije« (J. Habermas). Vjerničkom krepošću izdaje se bespogovorna poslušnost spram voditelja LRZ-a.

Vjernik kojemu se u LRZ-u na taj način uskraćuje sloboda, i to poglavito sloboda mišljenja i izražavanja, pripravlja se na to da i kao građanin nasjeda na obranaško zaklanjanje političkih prava iza »nacionalnog vitalnog interesa« (čak i same nacije), ali i obranaško zaklanjanje religijskih prava iza religijske institucije (čak i samog Boga).

Dakako, u tome važnu ulogu igraju i mediji LRZ-a, pretežno poligoni monologa i direktiva, a ne slobodne izmjene mišljenja. Priprava je to vjernika za »partitokratsku medijsku manipulaciju« (D. Bojić) u sferi društveno-političkog: oportunističko-sluganski profilirane medije u službi političko-ekonomskih, ali i religijskih centara moći.

Sažeto: Zatiranjem vjerničke slobode prosijeca se put zatiranju građanske slobode, i obratno!

c) Pluralizam

Iako potiče da vjera postane stvar osobnog izbora, pluralizam se u LRZ-u ustrajno demonizira. Sve drugačije proglašava se neprijateljskim. Kao da bi nešto izuzev nevjere vjernika moglo ugroziti vjeru (Ž. Mardešić).

Pretrpan neprijateljima, svijet se dualistički raspada na apsolutno dobre (»nas«) i apsolutno zle (»njih«). Strahom od drugačijeg LRZ se izobličuje u zatvorenu utvrdu pod stalnom opsadom. Vjernička je egzistencija, umjesto slobodom, otvorenošću i nadom, obilježena ugroženošću, isključivošću i pesimizmom. Ozračje ugroženosti čak i iz samog LRZ-a isključuje sve koji se usude misliti drugačije, teološki ili politički svejedno. Napetosti pluraliteta, kao izvoru životnosti, nema mjesta.

Zastrašivanje pluralizmom u LRZ-u u vjernicima potiče čežnju za sigurnošću koja se u sferi društveno-političkog pomalja kao nostalgija za totalitarno-unitarnim društvenim uređenjem, i to po mogućnosti religijski utemeljenim. Demoniziranjem »lijevog« i sakraliziranjem »desnog« u LRZ-u vjernici se u sferi društveno-političkog izručuju desničarsko-konzervativnim političkim strankama.

Predstavljanje vjere u LRZ-u kao biološko-statičnog naslijeđa koje treba braniti, ali ne i kreativno razvijati, umjesto kao osobnog izbora koji se pred svakim životnim izazovom iznova obnavlja, poticaj je da se i političko opredjeljenje vjernika u sferi društveno-političkog događa ne uvijek iznova na temelju osobno-racionalnog propitivanja političkih programa i postignuća, nego jednom zasvagda na temelju »političkog idolotvorstva« (S. L. Frank), svojevrsnog političkog fanatizma koji počiva na uvjerenju da je apsolutno dobro utjelovljeno u nekom društveno-političkom poretku.

Kad u LRZ-u jedinstvo jednom nauče percipirati kao jednoulmje, vjernici ga potom tako percipiraju i u sferi društveno-političkog. Pretpostavka je to pogubnog monopoliziranja nacionalno-političkog od strane jedne stranke. Jednako se tako dualističko-geitoizacijska optika iz sfere religijskog – ateist ili pripadnik druge vjere nije pozitivan izazov za rast u vjeri i ljudskosti, nego prijetnja vlastitom identitetu – prenosi u sferu društveno-političkog – pripadnik drugačije političke ili svjetonazorske orijentacije nije partner nego neprijatelj, dapače apsolutno zlo.

Sažeto: Zatiranjem religijskog pluralizma prosijeca se put zatiranju pluralizma u sferi društveno-političkog, i obratno!

d) Kultura pamćenja

LRZ-i su poprište protivljenja pluralizmu i u obličju opiranja dijaloškoj pluralizaciji pogleda na prošlost. Posvuda se za sebe, donedavno u posjedu komunističkog režima, priželjkuje monopol na povijesnu istinu. No bez otvorenog i čestitog dijaloga o prošlosti nezamislivo je, putem opraštanja i pomirenja, ozdravljenje tranzicijskih društava.

S govornica LRZ-a tako se isključivo govori o vlastitim nacionalno-religijskim patnjama i žrtvama. Za njih su rezervirane ne samo molitvene ceremonije nego i spomenici, kao javna »mjest

sjećanja«, često podignuti čak i za egzekutore žrtava drugačije religijsko-nacionalne pripadnosti, beznačajnu cijenu vlastite religijsko-nacionalne čistoće, sada nerijetko čak i teritorijalno zamčene.

»Osjetljivost za tuđu patnju« (J. B. Metz), kao osnovica mono-teističkog etosa, ali i uvjet istinitosti memorije, s govornica LRZ-a odavno je, ako je uopće i postojala, prognana: »Dati da tuđa patnja progovori, uvjet je svakoj istini« (Th. W. Adorno).

Religijski obilježenim mitovima o vlastitoj nedužnosti, kojima se neumorno obasipaju s govornica LRZ-a, vjernici se u sferi društveno-političkog pripravljaču za usvajanje nacionalističko-arhaičnih mitova pobjednika, čije je obilježje amnezija žrtava vlastitog nacionalno-religijskog narcizma. Onesposobljeni za krivnju i traženje oprosta, što je začetak procesa »ozdravljenja pamćenja« (Ivan Pavao II.), priklanjaju se viktimizirajućim (»uvijek smo mi žrtve«) i infantilizirajućim (»uvijek su drugi krivi«) političkim programima, u nas, dakako, nacionalističke provenijencije. Umjesto kao »eksperti opraštanja i pomirenja«, na društveno-političkoj pozornici postaju tako »eksperti mržnje i osvete«.

Preko njih se zloraba religijskih simbola – za homogenizaciju strahom od drugačijeg omiljeno sredstvo – iz LRZ-a neosjetno premješta i u sferu društveno-političkog. Umjesto da promoviraju »simbolično univerzalno zajedništvo«, religijski se simboli koriste za provođenje »dijaboličnog nasilja partikularnog« (I. Šarčević): razgraničenje, zastrašivanje ili očitovanje nadmoći nad religijsko-nacionalno drugačijim. Sve to, dakako, jer je plamen mržnje raspaljen i religijski neusporedivo blistaviji!

No na sve se to vjernici pripravljaču već time što im se kao uzor vjerničke egzistencije u LRZ-u ne posreduju religijski mirotvorci ili socijalni reformatori religijskog nadahnuća nego »ratnički« sveci, iznova učinkovito sredstvo za zbijanje vlastitih redova i potpirivanje omraze spram religijsko-nacionalno drugačijih. Razlog je to zašto vjernici u sferi društveno-političkog ne prednjače u procesima pomirenja i opraštanja.

Sažeto: Zatiranjem nove kulture pamćenja u sferi religijskog prosijeca se put zatiranju nove kulture pamćenja u sferi društveno-političkog, i obratno!

e) Socijalna solidarnost

Odumiranje socijalne solidarnosti u tranzicijskim društvima, obilježenim podivljalom socijalnom nepravdom, osjeća se i u LRZ-ima.

»Cijepljeni« protiv socijalne etike i odgovornosti za konkretno društvo, i to moralnom teologijom patološki reduciranom na seksualnost, koja je povezana sa spiritualizmom i liturgizmom, voditelji LRZ-a goruća socijalna pitanja – ako uopće – za razliku od nacionalnog, i ne doživljavaju pitanjem vjere. U njih se vjera, odustajući od obveze ozbiljenja u cjelovitosti života, pa tako i u sferi socijalnog, promeće u svoj retorički, raskidani i dekadentni surogat. Zapravo, potisnuto nacionalnim, otvoreno zalaganje za socijalnu pravdu izazvalo bi optužbe za skretanje ulijevo i izdaju naciona ili države.

Zaokupljeni finansijsko-materijalnim osiguranjem LRZ-a, s kojim se identificiraju do te mjere da primaju darove čak i od javnih tvoraca socijalne nepravde, voditelji LRZ-a gube slobodu navještaja: smjelost proročkog prosvjeda protiv socijalne nepravde kojeg od etičkog razlikuje javno prozivanje odgovornih bez okolišanja. Vjerodostojnost, doduše, ponegdje kušaju sačuvati poticanjem karitativnog rada u okrilju LRZ-a. No suzbijanje posljedica socijalne nepravde ne može nadomjestiti sučeljavanje s njezinim uzrocima.

Odgajanjem za vjeru kojoj je oduzet njezin socijalni aspekt – do kraja ili reduciranjem na karitativno – vjernik se u LRZ-u pripravlja da u sferi društveno-političkog pristaje uz političke programe iza čije se zatvorenosti za socijalnu problematiku – uzroke, a ponekad čak i posljedice socijalne nepravde – ne krije briga za ideološko u koje se zaklinje, nego za ekonomski kriminal kojeg se zaklanja i od kojeg se profitira.

No socijalnu osviještenost vjernika u sferi društveno-političkog priječi i uvriježena praksa netransparentnog gospodarenja u LRZ-u, i to ne samo spram vjernika, već i donatora u koje se često ubrajaju općine i država. Dakako, ono je gotovo isključivo položeno u ruke voditelja LRZ-a. Osim toga nije rijetkost da i osoblje LRZ-a doživljava gaženje socijalnih prava od voditelja LRZ-a.

Sve je to priprava da vjernici i u sferi društveno-političkog toleriraju raznolike forme finansijske netransparentnosti, korupcije i socijalne nepravde.

Sažeto: Zatiranjem socijalne svijesti u sferi religijskog prosijeca se put zatiranju socijalne svijesti u sferi društveno-političkog, i obratno!

f) Partnerstvo žene i muškarca

Nesposobnost tranzicijskih društava da pozitivno odgovore na izazove tranzicije uvjetovana je i ustrajavanjem u ideološkoj kontroli i isključenju žena iz sfere društveno-političkog. Slično se, lišavajući se vjerničkog potencijala položenog u ženama, ponašaju i LRZ-i tranzicijskih društava.

Robujući još uvijek teološkim konstruktima i pobožnostima, motiviranim nepovjerenjem ili čak mržnjom spram žena, voditelji LRZ-a ne dozvoljavaju ženama da ravnopravno s muškarcima oblikuju različite aspekte života u LRZ-u. Rijetko se za njih može naći mjesto u pastoralnim, ekonomskim ili socijalnim vijećima LRZ-a, iako su često izobraženije od muškaraca, ne samo ekonomski nego i teološki. Da se odustane od isključenja žena, ne potiče čak niti odsutnost životnosti i kreativnosti u LRZ-u. Dakako, svemu tome pogoduje i to da LRZ-i regije ne znaju za voditeljice nego isključivo za voditelje.

Priprava je to da vjernik, ne upoznavši vjernički potencijal žena u LRZ-u, i u sferi društveno-političkog pristaje, nesvjestan demokratskog potencijala položenog u ženama, na njihovo isključenje iz političkih, ekonomskih i obrazovnih struktura.

Sažeto: Zatiranjem vjerničkog potencijala žena u sferi religijskog prosijeca se put zatiranju demokratskog potencijala žena u sferi društveno-političkog, i obratno!

g) Suradnja oko općeg dobra

Korumpirajuća »opsjednutost državom« (Ž. Mardešić), kao izvor njihova nesnalaženja u pluralističkom društvu, religijske zajednice u tranzicijskim društvima prijeći da treći sektor, kao prostor dobrovoljnosti, prepoznaju kao povlašteno mjesto svjedočenja vjere. Žudnja za privilegijama suzbija volju za služenjem. Korijen je to i nepovjerljivog zatvaranja voditelja LRZ-a spram trećeg sektora.

Skretanjem pozornosti vjernika u LRZ-u na državu i političke stranke, kao isključivi garant opstojnosti vjere, onemogućuje se da u trećem sektoru prepoznaju primjereno mjesto praktičnog

življenja vjere kao odgovornosti za cijeli svijet. Zapravo, na temelju angažmana vjernika iz LRZ-a, u trećem sektoru iz zaborava bi izronili mnogi potisnuti aspekti vjerničkog identiteta, kao što je primjerice ekološka svijest, a čije življenje spada na autentičnost i cjelovitost vjerničke egzistencije.

Prilika je to da LRZ-i podaničku ovisnost o državi i političkim strankama zamijene samostojnim subjektivitetom u civilnom društvom, i to ne samo zbog društvene poželjnosti, nego i zbog vjerničke katarze čija bi posljedica nesumnjivo bio procvat životnosti i kreativnosti LRZ-a. Dakako, i njihove sposobnost za demokratsku političku socijalizaciju, čije je rodno mjesto upravo civilno društvo!

Na tragu svega rečenog, opća bi bilanca glasila: *Nekontrolirana moć u religijskim zajednicama prosijeca put nekontroliranoj moći u sferi društveno-političkog, i obratno!* – iz čega slijedi opći zaključak: *Bez istinske demokratizacije religijskih zajednica neće biti istinske demokratizacije društva, i obratno!*

Umjesto zaključka

U ovom promišljanju, načelno izložena i grubo razrađena teza da u našoj regiji LRZ-i još uvijek predstavljaju jednu od ključnih poluga političke socijalizacije nedemokratske političke kulture, baca kritičko svjetlo i na teološka sučeljavanja, tim više dragocjena jer su vrlo rijetka, s pojedinim političarima i političkim praksama regije.

Uzajamna uvjetovanost vrijednosno-sadržajnog profiliranja vjerničkog subjektiviteta vjernika, čije su rodno mjesto LRZ-i, i vrijednosno-sadržajnog profiliranja njihovoga građansko-političkog subjektiviteta pokazuje da svaka teološka kritika nekog političkog aktera ili neke političke prakse promašuje ukoliko – a upravo tako pretežno jest – nije povezana s praktičnim naporima oko izgradnje demokratske političke kulture, i to poglavito »demokratizacijom« života u LRZ-ima, koji bi da su »demokratizirani«, što je nemoguće bez paralelne »demokratizacije« religijskih zajednica općenito, postali neusporedivo mjesto demokratske političke socijalizacije.

Od kritike pojedinačnih »proizvoda« nedemokratske političke kulture u liku nekog političkog aktera ili neke političke prakse važnije je – premda se jedno od drugoga ne bi smjelo rastavljati

ti – sučeliti se već jednom kritički s »tvornicama« nedemokratske političke kulture među kojima se svojom važnošću izdvajaju upravo LRZ-i. Dakako, ne samo zbog toga što iz nedemokratske političke kulture u našoj regiji stoljećima izranjaju raznolike replike pogubnih političkih aktera i praksa, nego i zbog toga što upravo nedemokratska politička kultura ljude pripravlja na to da uz njih bez oklijevanja stanu.

Zapravo, bez »demokratskog« obrata u LRZ-ima, naročito u društvu obilježenom desekularizacijom, kakvo bosanskohercegovačko zasigurno jest, svaki će pokušaj oproštaja od nedemokratske političke kulture, što je uvjet njegove demokratske konsolidacije, biti teško zamisliv.

Razlog je to više da kritike političkoga iz teoloških krugova ne previde svoju primarnu (dakako, ne i isključivu!) odgovornost – proročko prokazivanje i suzbijanje mehanizama putem kojih religijske zajednice produciraju i podupiru nedemokratsku političku kulturu – u kojoj se sretno poklapa ono religijski autentično i društveno korisno: umjesto moralizatorskog diktata svijetu, obraćenje sebe kao autentičan prilog ozdravljenju društva.

Pred religijskim se zajednicama regije, krenu li u tom smjeru, nalazi tako izazov »demokratizacije« LRZ-a, što uključuje i osmišljavanja novih oblika pastoralna, i to poglavito »socijalnog« i »političkog«, u što se ne bi smjelo upustiti bez empirijskih istraživanja života u LRZ-ima.

Uostalom, samo će se na taj način religijske zajednice, ne prezaajući od vlastite »demokratizacije« na svim razinama, moći vjerodostojno ubrojiti među društveno-političke aktere usmjerene protiv političke, i s njom uvijek povezane vjerničke, nedoraslosti koja razara našu regiju.

Dakako, sve to ne podrazumijeva da bi religijske zajednice sada trebale postati ideološke sluškinje demokracije, kao što su u prošlosti bile drugim formama društveno-političkog uređenja. Naprotiv, preuzimajući u sebe pozitivnosti demokracije, čiji su korijeni religijski, iako se nerijetko probijala upravo protiv religijskog, religijske bi zajednice trebale biti njezine kritičke pratiteljice, uvijek iznova potičući teorijska propitivanja o uzrocima njezina zakazanja i praktične procese njezina očovječenja, i to svim pokušajima »mitiziranja demokracije« (I. Ellacuría) unatoč!

Literatura

- Baum, G. (2008), »Crkva – za i protiv demokracije«, *Jukić*, 2008/09, br. 38/39, str. 17–27.
- Dugalić, V. (2007), »Politička traganja Crkve u Hrvatskoj (1989–2007)«, *Bogoslovska smotra*, 77(2007)2, str. 483–539.
- Frank, S. L. (2008), »Rušenje idola«, *Europski glasnik*, XIII(2008)13, str. 771–828.
- Habermas, J., Ratzinger, J. (2007), »Dijalektika sekularizacije – O umu i religiji«, *Europski glasnik*, XII(2007)12, str. 185–208.
- Kristić, A. (2009a), »Etička konkretnost objave – Poticaj za kontekstualno čitanje »Etike«, u: D. Bonhoeffer, *Etika*, Ex libris–Synopsis, Rijeka–Sarajevo, str. 393–410.
- Kristić, A. (2009b), *Religija i moć*, Rabic, Sarajevo.
- Kristić, A. (2010), »Vjerske institucije u BiH: Govor »razrokosti?«, u: I. Markešić (ur.), *Hrvati u BiH: Ustavni položaj, kulturni razvoj i nacionalni identitet*, Centar za demokraciju i pravo »Miko Tripalo«–Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, str. 167–201.
- Küng, H. (2007), *Svjetski ethos za svjetsku politiku*, Intercon, Zagreb.
- Marasović, Š. (2002), »Demokratska očekivanja od Crkve u Hrvatskoj između minimalizma i maksimalizma«, *Diacovensia*, X(2002)1, str. 23–70.
- Mardešić, Ž. (2002), *Svjedočanstva o mirotvorstvu*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.
- Máté-Tóth, A., Miklušćák, P. (2001), *Nije kao med i mlijeko – Bog nakon komunizma*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.
- Metz, J. B. (2004), *Politička teologija*, Kršćanska sadašnjost, Zagreb.
- Sobrin, J. (2008), »Kritika današnjih demokracija i putovi ka njihovu humaniziranju s gledišta biblijsko-isusovske tradicije«, *Jukić*, 2008/9, br. 38/39, str. 39–54.
- Šarčević, I. (2010), »Totalitarizam, teologija i simboli – Sakralizirana politika i nacionalizirana vjera: primjer Bosne i Hercegovine«, *Nova prisutnost*, 8(2010)1, str. 87–97.
- Šimac, N. (2007), »Kršćanin u politici i suvremenoj Europi«, *Bogoslovska smotra*, 77(2007)2, str. 541–561.
- Vujadinović, D. (2008), »Civilno društvo i politička kultura«, *Filozofska istraživanja*, 28(2008)109, str. 21–33.
- Vujčić, V. (1998), »Tipologija političke kulture«, *Politička misao*, XXXV(1998)4, str. 98–131.
- Vujčić, V. (1999a), »Politička kultura i politička struktura: odnos političke kulture, strukture i demokracije (I. dio)«, *Politička misao*, XXXVI(1999)1, str. 113–139.
- Vujčić, V. (1999b), »Politička kultura i politička struktura: odnos političke kulture, strukture i demokracije (II. dio)«, *Politička misao*, XXXVI(1999)2, str. 144–157.
- Vujčić, V. (2001), *Politička kultura demokracije*, Panliber, Osijek–Zagreb–Split.

A NEW POLITICAL CULTURE: A CHALLENGE FOR RELIGIOUS COMMUNITIES IN BOSNIA AND HERZEGOVINA

Summary

The change of the political system which took place in Bosnia and Herzegovina in the 1990-'s has not automatically erased the for centuries inherited models of an undemocratic political culture and their negative effects on the democratic functioning of the political system. Therefore, a democratic consolidation of the Bosnian-Herzegovinian society unconditionally requires systematic attempts in developing a democratic political culture. However, this process will greatly depend on whether the religious communities in Bosnia and Herzegovina will persist in an undemocratic or will turn to a democratic political socialization. Clearly, for both they have a unique social-infrastructural network of local religious communities at their disposal. The turning of the religious communities towards the political socialization of a democratic political culture would not represent a mere adaptation to the socially desirable, but also a true religious catharsis. On that path the prevailing models of political socialization in local religious communities are questioned in this analysis, in order to incite in Bosnia and Herzegovina the consideration on the mutual determination of a value-content profiling of the subjectivities of the church goers, whose birth-place is in local religious communities, and of a value-content profiling of their civil and political subjectivity.

Key words: democracy, political culture, political socialization, religious communities, political subjectivity, pluralism, social solidarity, culture of recollection, general welfare, environmental awareness, cooperation

DIE NEUE POLITISCHE KULTUR: HERAUSFORDERUNG FÜR DIE RELIGIÖSEN GEMEINDEN IN BOSNIEN UND HERZEGOWINA

Zusammenfassung

Die Wandlung des politischen Systems, die sich in Bosnien und Herzegowina in den 1990 Jahren ereignete, hat nicht automatisch Modelle der undemokratischen politischen Kultur, die Jahrhundertlang ererbt wurden und ihre negativen Auswirkungen auf das demokratische Funktionieren des politischen Systems gelöscht. Deshalb erfordert die demokratische Konsolidierung der bosnisch-herzegowinischen Gesellschaft bedingungslos ein systematisches Bestreben der Gestaltung einer demokratisch-politischen Kultur. Doch dieser Prozess hängt weitgehend davon ab, ob religiöse Gemeinden in Bosnien und Herzegowina auf undemokratischer, politischer Vergesellschaftung bestehen oder sich zur demokratisch-politischen Vergesellschaftung wenden. Selbstverständlich verfügen sie für das eine wie auch für das andere mit einem einzigartigem, gesellschaftlichem, infrastrukturellem Netz örtlicher, religiöser Gemeinden. Die Umkehr religiöser Gemeinden zu einer politischen Sozialisierung der demokratisch-politischen Kultur würde nicht eine pure Anpassung an das gesellschaftlich Erstrebenwerte darstellen, sondern auch eine wahrhaft religiöse Karthase. Auf dieser Spur, in einem solchem Anbetracht, erkundigen sich vorherrschende Modelle der politischen Sozialisierung in örtlichen, religiösen Gemeinden, ob man nicht in Bosnien und Herzegowina die Überlegung der gegenseitigen Bedingtheit der Wert-Inhalt Profilierung der Subjektivität des Gläubigen anregt, wessen Geburtsort örtliche, religiöse Gemeinden sind und die Wert-Inhalt Profilierung ihrer bürgerlich-politischen Subjektivität.

Schlüsselwörter: Demokratie, politische Kultur, politische Sozialisierung, religiöse Gemeinden, politische Subjektivität, Pluralismus, soziale Solidarität, Gedächtniskultur, Allgemeinwohl, Umweltbewußtsein, Mitarbeit